

Köpfler Balázs*

FRIEDRICH ISTVÁN SZEREPE KERESZTÉNY NEMZETI EGYESÜLÉS PÁRTJÁNAK LÉTREJÖTTÉBEN ÉS FELBOMLÁSÁBAN

STEPHEN FRIEDRICH ROLE IN THE CREATION AND DISSOLUTION OF CRISTIAN NATIONAL UNITED PARTY

ABSTRACT

By the end of the first World War Hungary, was in terrible situation. A significant part of the country was occupied, there was not enough food and coal; and the Entente didn't recognize the Hungarian leadership. Under these conditions Stephen Friedrich (Hungarian Prime Minister, August 7th, 1919 to November 24th, 1919) struggled to maintain his position. One of his strategies was the National Christian Movement. Like other political parties, national christians and christian-socialist intended to merge political parties in order to avoid dissipation. On day before October 23rd, 1919 an envoy of the Entente arrived Budapest, where they established the Christian National United Party. The leader of the party was Friedrich. He became defense minister in Charles Huszar's cabinet, from November 25th, 1919 to March 14th, 1920. In this position he got into many fights. He was weakened mostly because he became affected by Tisza case. Hungary had its first overall secret and equivalent voting on January 25-26th, 1920. Friedrich was very successful. He overcame Alexander Wekerle (who also was prime minister). After that his situation worsened. His supporters couldn't beat their opponents. Friedrich and his followers became antagonistic with every other group. They left the CNUP on April 23rd, 1920, and became the strongest opposition party.

1. A Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjának létrejötte

Friedrich István Magyarország volt miniszterelnöke, a Huszár Károly vezette kormány volt hadügyminisztere és a Keresztény Nemzeti Egyesült Párt (KNEP) pártelnöke 1920. április 13-én kilépett pártjából, és ellenzékbe vonult. Ezzel két fontosabb dolog dőlt el, a vezető kormánypárt képtelen egybetartani saját magát, és Friedrich István elindította a Horthy-korszak egyik leghosszabb ellenzéki karrierjét. De eddig, rövid és viharos időszakon keresztül jutottak el. A tanulmány ezt az utat, és annak fontosabb állomásait szeretné bemutatni.

* Köpfler Balázs doktorandusz, Pázmány Péter Katolikus Egyetem – Történettudományi Doktori Iskola

A 1919. októberében megmaradt ország jelentős részben idegen megszállás alatt állt, a kormányát nem ismerték el, a különböző hatalmi központok egymással küzdöttek a hatalom megszerzéséért. Viszont a résztvevők egyenként képtelennek lettek volna erős pozíciókat elfoglalni. Ennek jegyében kezdtek formálódni már augusztusától a különböző pártfúziók, pártszövetségek és blokkok. Először augusztus 22-én egyesült a Magyarországi Keresztényszocialista Párt az Országos Keresztény Szocialista Párttal (Huszár Károly, Haller István), az új párt Egyesült Keresztény Szocialista Párt néven folytatta a működését.¹ A gróf Teleki Pál elnöke alatt, Friedrich István vezetésével alakult Keresztény Nemzeti Párt ekkor még nem csatlakozott. A keresztényszocialisták amúgy már tagjai voltak a kormánynak, a keresztény nemzetiek és a különböző kisgazdák mellett.

A következő összefogási kísérlet, a Nagyatádi Szabó István vezette kisgazdák és a különböző liberális polgári pártok között indult.² A közös pont Friedrichhel szemben egy kormányzati alternatíva létrehozása, ahogy Nagyatádi fogalmazott: „Friedrich reakciós üzelmei, mint tudjuk, a haladó szellemű polgári pártok körében is éles visszatetszést kellettnek.”. Lovászy Márton is hasonló kijelentéseket tett, szerinte Friedrichék garázdálkodása súlyos helyzetbe juttatja az országot. A liberális blokkhoz a Függetlenségi és 48-as Párt (Lovászy Márton, P. Ábrahám Dezső),³ Demokrata Párt (Vázsonyi Vilmos), Kisgazdapárt (Nagyatádi Szabó István), Köztársasági Párt (Nagy György) és Heinrich-féle Polgári Párt tartoztak volna.⁴ A különböző liberális, polgári és demokrata pártok blokk képzésében az is benne lehetett, hogy ezzel egy új kormány számára teremtsenek politikai bázist.⁵ Nagyatádit többek között az irányította feléjük, hogy Friedrich bár bevette második kormányába, rövidesen „lecserélte” a nagybirtokos csoporthoz köthető Sokorópátkai Szabó Istvánra. Rövidesen Nagyatádi viszont érezte, hogy mögötte jóval nagyobb tömeg állhat (1919 őszén több tízezer kisgazda szimpatizáns tartott gyűlést Kaposváron),⁶ mint potenciális szövetségei mögött. Eközben Lovászynak komoly gondot okozott saját pártjának az összetartása.⁷

A liberális blokk felé közeledtek a szociáldemokraták is, akikkel Friedrich már kormányfővé válásával szembekerült, mivel augusztus 6-án a Peidl Gyula vezette szakszervezeti kormányt (szociáldemokraták magukénak tekintették) puccsal eltávolította. Friedrich és a keresztény-nemzeti csoportok élén támadták a szocdemeket, őket álrúhás bolseviknek tartották. A szociáldemokratákat végül azzal hangolta teljesen maga ellen, hogy az Országos Munkásbiztosító Pénztárat államosította (pontosabb annak a személyzetét), amely korábban a szakszervezetek egyik bástyája volt.⁸

A keresztény sajtó folyamatosan támadta a liberális blokkot szervező Lovászyt, fölrották neki, hogy nem szakított időben a „destrukcióval”. Polónyi Dezső (a függetlenségi párti Polónyi Géza testvére, a Tisza-ügyben Friedrich István ügyvédje) szerint, „nem szabadna a kormány helyzetét nehezíteni”, „támogatni kellene a nemzeti törekvéseket”.⁹

A keresztény pártok egységesülését, „politikai összetartását” a katolikus püspöki kar is szorgalmaz. Ebben láthatták a garanciát a bolsevik intézkedések megsemmisítésére, és egy esetleges földbirtokreform számuk kedvező befolyásolására.¹⁰ Ez utóbbi azért is lehetett fontos, mivel érzékelték, hogy a kisbirtokosokat képviselő és a földbirtokrendszer reformját erősen szorgalmazó Nagyatádi mögött nagy támogatási potenciál volt.

A keresztény pártok egységesülése tovább folytatódott, Friedrich is erősen támogatta ezt, mivel úgy gondolta, hogy a keresztény-nemzeti irányzat (önjelölt) vezetőjeként csak akkor tud hatalmon maradni, ha politikai támogatását megerősíti. Kormányában már augusztus vége óta voltak keresztényszocialista politikusok Huszár Károly és Haller István, de külön politizáltak. Azért is érezhette ennek szükségességét, mivel más csoportok egyre erősebben az eltávolítását követelték.¹¹ Ezért Friedrichnek létérdeke volt a keresztény-nemzeti és keresztényszocialista pártok fuzionálása.

A közös ideológia alap megtalálása volt a legkönnyebb, kereszténység jegyében kell újjáépíteni Magyarországot. A keresztény pártok elutasították a forradalmakat, a bolsevik társadalom átalakítási kísérletet. Ahogy Milóty István írta az Új Nemzedékben, változtatni kell azon, hogy a „keresztény magyarság az utolsó negyed században megszűnt ura lenni magának”, és idegenek kizsákmányolásának áldozata lett. Miután végig ment a dicsőséges kálvárián, jó útra kell lépni a közös cél elérése érdekében, ami Magyarország rekonstruálása.¹² Ezen a közös ideológiai platformon való egységesülés, októberben gyorsult fel, mikor hírül vették, hogy a Békekonferencia Magyarországra küldte megbízottját, Sir George Russell Clerk. Akinek két főbb feladata volt, el kellett érnie, egyrészt a román megszálló erők kivonulását Magyarországról, másrészt egy olyan magyar kormány megalakulását, melynek kellően erős a legitimitása lesz és meg lehet hívni a békekonferenciára, hogy aláírja a békét.¹³

Az első hírek pont Clerk Budapestre érkezésével egy időben jelentek meg a keresztény pártok egyesüléséről.¹⁴ A Keresztény Nemzeti Párt (Friedrich István) és a Keresztény Szociális Gazdasági Párt (Ernszt Sándor, Huszár Károly, Haller István) október 25-én jelentette be, hogy Keresztény Nemzeti Egyesülés Párt néven fuzionáltak. A különböző keresztény párti csoportoknak érdeke volt ez az egységesülés, jobban bízhattak így érdekeik érvényesülésében. A KNP bázisát főleg a budapesti monarchista érzelmű kispolgárság, egyes földbirtokos rétegek, a köz- és magánalkalmazottak alsóbb csoportjai, valamint szabadfoglalkozású értelmiségiek alkották, élesen bírálták a bolsevik rendszert és a forradalmakat, rendszeresen antiszemita kirohanásokat tettek. Friedrichnek többször okozott hitetelességi problémát, hogy a keresztény kurzus élharcosa lett, mivel 1919 előtt Károlyi Mihályhoz és köréhez fűzték komoly szállak (például részt vett Károlyi amerikai útján is), és baloldali radikálisnak könyvelték el, akinek komoly szerepe volt az őszirózsás forradalomban (láncbídi csata). A KSZGP régi néppárti és keresztényszocialista

szervezetekre épült, a katolikus püspöki kar is jelentős mértékben támogatta anyagilag. A párt hívei a nemzeti kispolgárság, az úri középosztály alsóbb, alkalmazotti és tisztviselő csoportjai, valamint a keresztény értelmiség köréből kerültek ki. A párt vezetésében helyet kaptak egyházi nagyjavadalmasok és korábbi néppárt arisztokratái is. A két párt egyesülésével a keresztény pártok egy táborba kerültek. De Giesswein Sándor – a magyarországi keresztényszocializmus egyik elindítója – nem csatlakozott, bár beválasztották az elnöki tanácsba.¹⁵

Nem sokkal a keresztény pártiak egyesülése után, a kiskisgazda pártok is egyesülésre kényszerültek. A Egyesült Kiskisgazda- és Földművespárt (EKFP, elnöke: Sokorópátkai Szabó István, a párt tényleges vezetői: gróf Pallavicini György, Rubinek Gyula, az agrárius nagybirtokos elit felé orientálódtak) és az Országos Kiskisgazdapárt (elnöke és vezetője: Nagyatádi Szabó István) félretették érdeellentéteiket, hogy a KNEP hatalmi túlsúlyával szemben érvényesülni tudjanak. A fúzióra 1919. november 29-én került sor, az új párt neve Országos Kiskisgazda- és Földműves Párt lett. A kiskisgazdákon belül a Pallavicinihez köthető legitimista csoportnak volt jobb kapcsolata Friedrichhel.¹⁶

Az új egyesült keresztény párt vezetőségét október 24-én választották meg. A párt elnöke Friedrich István lett. Friedrich hívei és támogatói közül pártigazgató lett dr. Wein Dezső, alelnök Oláh Dániel bekerült a párt elnöki tanácsába dr. Avarffy Elek, Fröhvirth Mátyás, Mahunko Imre.¹⁷ Bár Friedrich pozíciói erősödtek, de Clerk tárgyalásai és a békekonferencia szándékai sem kedveztek Friedrichnek.

Ezeknek a különböző szövetségeknek és fúzióknak az ereje ekkor még elég bizonytalan volt. Súlyukat csak vezetőik és tagjaik kapcsolatai adták, a helyzet 1920. január végén kezdett el megváltozni, amikor is a nemzetgyűlési választások a két nagy pártkonglomerátumot (KNEP, Országos Kiskisgazda- és Földműves Párt) kiemelték a pártok tömegéből.

Október végre az is eldőlt, hogy a románok kivonulnak Budapestről és a Duna-Tisza közéről, helyüket a Horthy vezette Nemzeti Hadsereg veszi át. A Hortyhoz köthető csoportokkal már első kormányalakításakor sem volt túl jó a kapcsolata, Prónay Pál, a fővezér egyik különítményének a parancsnoka augusztus elején csak, mint „zsidó, szabadkőműves” hatalommentési kísérletet aposztrofálta Friedrichék augusztus 6-ai puccsát.¹⁸ De az sem segítette Friedrichéket, hogy sajtójukban élesen támadták a régi hatalmi elitet, így az még inkább Horthy köré csoportosult.¹⁹

November 14-én Horthy Miklós bevonult Budapestre, a előőrsként a legitimista érzelmű Lehár Antal ezredes vezette szombathelyi egységek érkeztek először. Lehár ezt követően találkozott több fontos politikussal, többek között Friedrichhel is. A miniszterelnök megkérdezte tőle, hogy kivihetőnek tartja el Horthy elmozdítását. Lehár azt válaszolta, hogy Horthyt, mint főparancsnokot a miniszterelnök nevezte ki fölé, ezért a leváltását csak akkor következhetne be, ha a miniszterelnács egy másik fővezért nevezne ki.²⁰ Ez bár jogilag elképzelhető lehetett volna, a tényleges hatalmi szituációban elképzelhetetlen volt. Horthy korábbi augusztusi

kinevezése a tényleges pozíciók elismerés, Horthy rendszerbe való integrálásának a kísérlete volt Friedrich részéről.²¹

Friedrich ez után felvilágosítást kért tőle arról, hogy a tisztek Horthy mögött állnak-e. Lehár arról tájékoztatta a kormányfőt, hogy a tisztek Horthy mögött állnak, és nagyon veszélyesnek tartanának egy szakadást a tiszti állományban.²² Friedrich nagy valószínűséggel csak ötletszerűen kérdezte meg Lehárt a fentiekről, de ez elég jól illusztrálja, hogy milyen komolyan megromlott a kapcsolata a fővezérrel, már nem remélhette, hogy segítik majd tisztsége megtartásában.

Novemberben Clerk folyamatosan tárgyalta a különböző magyar politikai csoportokkal egy elfogadható koncentrációs kormány létrehozásáról, ami Friedrich kormányfőségének végét jelentette.²³ A hónap elején a KNEP kiállt a miniszterelnök mellett, és kijelentették, hogy a párt törtetetlenül ragaszkodik a jelenlegi rendszerhez és áldozatra csak akkor hajlandó, ha azt a jelenlegi rendszer fennmaradása kíváná”, mivel a keresztény politika vezethet a magyarság rekonstrukciójához és újjáéledéséhez”.²⁴ Ezen felül a párt szervezte, hogy Clerk szállása előtt folyamatosan Friedrich mellett tüntető tömeg legyen,²⁵ és vidékről is petíciókkal „bombázzák” a miniszterelnök érdekében. Benicky Ödön belügyminiszter, Friedrich támogatója az ügyben intézkedett, hogy küldöttségek menjenek fel a fővárosba, akik a kormány elismerése érdekében Clerknál tüntetnek.²⁶ Ezzel szemben például a Népszavánál folyamatosan követelték a lemondását, mivel nagyon károsnak tartottak, hogy a hatalomhoz való ragaszkodásával rontja Magyarország helyzetét, amely így később tud csak békét kötni.²⁷

Ezek után már csak az lett a kérdés, hogy a mennyi hatalmat tud megőrizni a párt, és átmenteni a koncentrációs kormányba. Az ellenzéki pártok, és Friedrichel szembenállók számárrá nagyon jó hírt jelentett, mikor Apponyi Albert is bekapcsolódott a tárgyalásokba.²⁸ Friedrich azzal próbált érvelni, hogy „az antant meghatalmazottja részéről csak az a kívánság merült föl, hogy egy liberális és egy szociáldemokrata politikussal egészítsük ki a kormányt.”²⁹ Ez azon felül, hogy nem felelt meg a valóságnak ekkor már, a szocdemek soha nem léptek volna be egy Friedrich vezette kormányba. A baloldali pártok Apponyi miniszterelnökségét támogatták, a keresztény pártiak mereven elutasították ezt.³⁰

Aztán Friedrich egyszer elfogadta, hogy le kell mondani, majd visszakozott. A kiutat az jelentette, hogy Friedrich párttársát Huszár Károly vallás- és közoktatási minisztert designálta miniszterelnöknek.³¹ Azzal, hogy a KNEP politikáját bízta meg kormányalakítással, amit tárgyalások összes résztvevője kénytelen volt elfogadni, sikerült a hatalom részbeni átmentése. A megalakuló kormány tagjainak jelentős része szintúgy a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjából került ki.³² Friedrich hadügyminiszter lett az új kormányban. Clerk sikeresen teljesítette feladatát, a románok visszavonultak a Tiszántúlra, és megalakult az új koncentrációs kormány, melyet az antant is el tudott ismerni, és meg tudott hívni a békekonferenciára.

2. Friedrich István harca pozíciójának megőrzéséért

A Huszár-kormány időszakában Friedrich Istvánnak több komoly politikai küzdelmet meg kellett vívni, melyek egy része a párt töredezéséhez is hozzájárultak. Novemberben érintetté vált a Tisza-ügyben (gróf Tisza István 1918. október 31-ei meggyilkolása ügyében indított eljárás),³³ ez decemberben fokozódott, januárban Nagyatádi Szabó Istvánnal vívott komoly csörtét a minisztertanácsban és ekkor volt a nemzetgyűlési választások, februárban újra a Tisza-ügy miatt támadták, márciusban és áprilisban szerette volna pozíciót erősíteni a KNEP-ben, miután ez nem sikerült kilépett a pártból.

Emellett az egész időszakot végig követte az államfőség körüli viták, melyekben Friedrich aktívan részt vett. Ezt a konfliktus sorozatot megelőlegezték azok a nyilatkozatok, amelyeket november utolsó napjaiban tett. November 29-én az ideiglenes államfőnek (ekkor még nádorként nevezte meg) József főherceg tábornagyot javasolta. Az Új Nemzedék szerint a magyar Habsburgok jeles képviselője népszerű, és a királyság helyreállításáig betölthetné a tisztséget.³⁴ November 28-án a többi pártot és politikai csoportot támadta, „szomorú, hogy a politikusok nagy része Clerkkal ölelkezett”, velük szemben csak ő ragaszkodik a területi integritáshoz. Szerinte most nagyon nagy szükség van a cselekvésre és az elszántságra, nem szabad könnyen meghajolni az antantnak. A keresztény nemzeti irányzat tudja egyedül visszaszerezni az elvesztésre ítélt területeket, egy nemzeti királyság formájában (ez a koncepció hasonlítható Bethlen István elképzeléseihez, mely egyfajta kibúvót jelentet az antant Habsburg-ellenességével szemben).³⁵

A Tisza-ügyben már közvetlenül a gyilkosság után megkezdődött a nyomozás, de ennek nem lett eredménye, sőt valamikor 1919 augusztusa előtt a teljes nyomozati anyag eltűnt. Az ellenforradalom hatalomra kerülése után újraindult, és rövidesen megtörténtek az első letartóztatások.³⁶ Friedrichet november elején hallgatták ki először a gyilkossággal kapcsolatban, de ekkor még csak, mint tanút.³⁷ A helyzet november végén kezdett el komolyodni, amikor is Miskolcra a Nemzeti Hadsereg Budapestre szállította Hüttner Sándor főhadnagyot, aki azt állította, hogy fontos információi vannak a Tisza-ügyhöz kapcsolódóan. Majd megtette vallomását, melyben azt állította, hogy a volt miniszterelnök, az „ellenforradalom élharcosa” egyik szervezője (magát Hüttner is Friedrich vitte bele az orgyilkos osztagba) volt gróf Tisza István meggyilkolásának.³⁸ Amikor sor került a szembeállításra Hüttner (több Friedrich-ellenes személy jelenlétében, például Ulain Ferenc ügyvéd, Paksy Zolátn detektívfelügyelő), Kéri Pálként (újságíró, Károlyi közeli munkatársa, a Tisza-ügy másik fő vádlottja) azonosította Friedrichet, többször is egymás után.³⁹ Ekkor még a párt és a kormány is kiállt mögötte, a december 2-ai minisztertanácson Huszár, Bleyer („igen aggályos, hogy felvetődött a gondolat, hogy a hadügyminiszter úr esetleg mondjon le. Ebben a keresztény irányzat kikez-

dését látná, [...] így ki lehetne kezdeni a keresztény irányzat minden egyes vezető tagját”), Beniczky és Haller is kiált mellette.⁴⁰

A sajtóban Csilléry András (az augusztus 6-ai ellenforradalmi puccs egyik szervezője, fogorvos) követelte a megtorlást a Friedrichhel szemben indított hajsza miatt.⁴¹ Az egyik utolsó támadást Friedrich ellen decemberben Ulain Ferenc indította, melyben szerinte Friedrich magát a keresztény kurzust veszélyezteti.⁴² December második felében Friedrich és a Tisza-ügy körül csendesebb lett a légkör, ez többek közt, az ügyhöz kirendelt vizsgálóbíró cseréje miatt következett be, mivel az új ügyvivő dr. Margalits Ede, dr. Kovács Lajos öngyilkossága után újra kívánta kezdeni a vizsgálatot.

A miniszterelnökkel december 7-én került először összetűzésbe, amikor kijelentette, „olyan benyomásom van, hogy pártbomlás előtt állunk”, és kormányváltás van kialakulóban. Ebben óatosan benne van az is, ami majd januárban kerül ellő, hogy neki kellene az új miniszterelnöknek lennie. Huszár erre élesen reagált, kikelt a párt egységét aknamunkával bontók ellen. Olyan hírek terjedtek, hogy Friedrich hírek terjedtek, hogy Friedrich otthagya a kormányulést, és híveivel szembefordult kormánnyal. Friedrich követelte az idegenek kitelepítését Budapestről. Haller István éles nyilatkozatot tett az ügyben, nem szabad bontani a pártegséget, mivel most jönnek a választások, a galíciaiak kitelepítése, amúgy sem Friedrich vívmánya, a kormány már foglalkozik a kérdéssel.⁴³ Sajátos volt, hogy ugyan ezen a napon Meskó Zoltán, a Kisgazdapárt képviselőjében a Friedrich melletti kiállásra szólított fel.⁴⁴

Ezt követően egyre inkább a nemzetgyűlési választások körül forgott a pártok és a politikusok élete. Magyarországon legutóbb 1910-ben volt választás, még egy teljesen más politikai rendszerben, nagyon szűk választójoggal, és ráadásul nyíltan. Az 1919 őszi időszakban a pártok jelentős része és az antant is egy sokkal tágabb és titkosabb választójog mellett volt. Az új választójogi rendeletet még a Friedrich-kormány adta ki, decemberre már csak az maradt kérdés, mikor kerüljön sor a választásokra, az időpont végül, január 25-26.-ett. Az új választójog a korábbi 6%-kal szemben a lakosság 40%-ra növekedett, és teljesen titkosan lehetett szavazni. Ekkor még nem tudták megtartani az egész megmaradt országra kiterjedően, erre a Tiszántúlon majd csak június-júliusban, a baranyai területeken 1921. október-novemberében kerülhetett sor.⁴⁵ A két legnagyobb párt versengése szinte kibékíthetetlené vált, bizonyos helyeken megegyezésre kényszerültek (például Székesfehérváron, ahol Prohászka Ottokár püspök lett a közös jelölt. Ez azért is volt érdekes, mert sokszor elhangzott a keresztény blokk egységének fenntartásának szükségessége. Friedrichet három helyen jelölték, lakóhelyén Cinkotán, Budapest Belvárosában⁴⁶ és Székesfehérváron (eme utolsótól, még a választások előtt visszalépett).

A választásokra való előkészületek időszakában csak egy kisebb csörtéje volt a Nemzeti Hadseregnek. December végén Horthy Miklós interjút adott egy bécsi

újságnak, melyben cáfolta, hogy a magyar hadsereg mozgósítana. Szerinte nem szabad komolyan venni, ő csak a hadügyminiszter, aki demagóg intranszignans antant ellenes szölamokkal próbál támogatókat szerezni. Amúgy is az antant ellenőrzése alatt tartja a Nemzeti Hadsereget.⁴⁷ A hadügyminisztérium és a Fővezérség (Nemzeti Hadsereg irányító szervezete) között az ellentét már Schnetzer Ferenc tábornok minisztersége alatt kialakult, ez Friedrich idején csak fokozódhatott.⁴⁸ Odáig, hogy a február 6-ai minisztertanácson a hadügyminiszter Soós Károly hadügyi államtitkárt (korábban a Nemzeti Hadsereg vezérkari főnöke) azzal vádolta, hogy ellene „aknamunkával” mozgalmat szervezett a hadügy tisztjei között.⁴⁹

De minden konfliktusa ellenére a Nemzeti Hadsereg vezetésével, és az őket képviselő Soós Károllyal, a minisztertanácsokon az figyelhető meg több esetben is, hogy Friedrich nem hátráltatta, hanem támogatta az ügyeiket. Például 1919. november 28-án javasolta, hogy a hadsereg létszám keretének feltöltése érdekében 25-35 év között vezessenek be kvázi sorozásos turnusokat.⁵⁰ Januárban arra tett javaslatot, hogy a közéletmezést katonai irányítás alá vegyék, ami jelentősen növelte volna a hadsereg befolyását. Amely már a sajátos helyzetnek köszönhetően más területeken már így is elég jelentős volt, például: igazságszolgáltatás (az országban még érvényes volt a statáriális törvénykezés), rendvédelem (a hadsereg karhatalma intézkedést és járt el, sok esetben a rendőrség engedélye nélkül) és politika (február végé a fővezér választották meg Magyarország kormányzójának). A hadsereg amúgy is szerette volna minél több dologra kiterjeszteni a befolyását, a háborús gazdasági logika utóhatásaként.⁵¹ A fentiek alapján az állapítható meg, hogy Friedrich és a Nemzeti Hadsereg az igazgatási kérdésekben együtt tudott működni, konfliktusok a különböző politikai érdekekből és elköteleződésekből fakadtak.

A választási programbeszédét január 4.-én tartotta meg az Egyetem utcai Károlyi-palotában, melynek beszédmódja teljesen beleillett a korszakba. Egy erős keresztény Magyarországot kell megteremteni, szerinte, de ehhez új honalapítás kell. A „galiciaiakat” nem tűri, ki kell telepíteni őket Friedrich szerint. Továbbra is ragaszkodott ahhoz, hogy „ez a nemzet nincs leverve, de a külföldről ne várjunk semmit.” A „destruktív sajtót” nem tűri, ennek érdekében később majd benyújtott egy törvényjavaslatot, mely a papírmennyiség szabályozásával szerette volna a „destruktív sajtó” lehetőségeit korlátozni. „Keresztény összefogás kell, szemben a zsidó összefogással.” Friedrich véleménye alapján a keresztényeknek kell, hogy legyen hite, becsülete és erkölcs, mert ezek alapján tud a nemzet összefogni, és ellenállni az osztályellentétek kiélezésének. Azzal fenyegetőzött beszédének a végén, hogy ha zavart keltenek, akkor megkóstolhatják a katonai diktatúrát, bár azt senki sem akar, de rendnek kell lennie. Ha meg lesz a rend, akkor Magyarország meg tudja akadályozni, hogy „egy idegen faj” a külfölddel összefogva „dirigáljon”, képviselőjelölt szerint. És legvégül azzal zárta, hogy a Nemzetnek fel kell készülni, erő kell, elszántság és akarat, és akkor a Nemzet talpra áll.⁵² Programadásában megjelent az összes keresztény-nemzeti irányzatra

jellemző gondolat. A rendet és fegyelmet követelt, a keresztény magyarságot élesen szemben állította alapesetben a zsidósággal, bár tett kivételeket, a nemzeti érzetű zsidóságot „eltűri”. Érződik az a gondolat, mely ekkoriban kezdett elterjedni, hogy az akaratra egyfajta mindenható orvossággént kezdtek el tekinteni. Friedrichhel szemben az szintúgy egykori miniszterelnököt indították, Wekerle Sándort, ezzel talán abban bízva, hogy a polgári lakosság körében nagyobb szimpátiának örvendhet.⁵³

A fentebb említett közéleti vita január elején robbant ki. Bár decemberben volt már szó a kérdésről, az még nem torkollott személyeskedésbe. A január 7.-ei minisztertanács amúgy is érdekesen kezdődött, először Haller István követelte, hogy a hadsereg nem lehet az állam az államban. Majd Rubinek Gyula jelentette ki, hogy a kormány vagy tud teljes autoritást biztosítani a katonasággal szemben vagy mondjon le.⁵⁴ Huszár Károllyal szemben – aki már szóvá tette ezt a „fővezér úrnak”, és szerinte mindenképp meg kell óvni a kormány tekintélyét – Friedrich nem tartotta jónak ezen „kérdések kiélezését” a választások előtt.⁵⁵ Ezért is lett érdekes, hogy a január 13-ai tanácskozáson egy olyan javaslatot terjesztett be, amely élesen sértette a kiskisgazda közéleti minisztert, Nagyatádi Szabó Istvánt. Friedrich szerint a közéleti helyzet katasztrofális, katonai irányítás alá kell venni. Ennek módozatát egy 15 pontos rendelettervezetben fejtette ki. Először is meg kellene szüntetni a közéleti miniszter tárcát, a közéleti felelősségét át kellene ruházni a hadügyminisztériumra. Az Országos Élelmezési Hivatal élére katonai személyt kellene kinevezni. Országosan a különböző kerületi gabonagyűjtők szintúgy a hadsereg irányítása alá kerültek volna. Ezen felül szigorúbban büntették volna a csempészt. Előterjesztését azzal zárta, hogy ez nem a jelenlegi közéleti miniszter ellen irányul. Nagyatádi természetesen elutasította a javaslatot. A véleménye az volt, hogy ez nem lenne más, mint katonai diktatúra. A minisztertanács végül, úgy határozott, hogy a hadügyminiszter javaslatát, csak a végső esetben veszik igénybe.⁵⁶ Ez a vita is csak tovább élezte a kiskisgazdák és a KNEP ellentétét.

A vita viszont folytatódott az elkövetkező hónapban, többször előkerült. Az élelmezés ellátás tovább romlott, január 18-án újra tárgyalták, Friedrich újra betervezte javaslatát. De Huszár Károly miniszterelnök és a miniszterek többsége csak az volt hajlandó elfogadni, hogy a gabonát és a lisztet együttesen kezeljék.⁵⁷ A hadügyminiszter nem hagyta annyiban. Január 21-én, mikor Apponyi Albert és a béke delegáció a beszámolóját tartotta a minisztertanácsban. Ebben közvetítették azt a kritikát, mellyel az antant élt a békefeltételeiket elutasítókkal szemben. Friedrich elutasította a vádak azzal kapcsolatban, hogy „kardcsörtető” politikát folytatna. Majd újra betervezte javaslatát, melyet újra elutasítanak, ekkor Nagyatádi még azzal érvelt ellene, hogy így Romániától és Szerbiától sem kapna az ország gabonát.⁵⁸ A kérdés még egyszer a hónap végén került előtérbe, de a kormány nem változtatott addigi hozzáállásán. Eközben Friedrichnek is akadtak teljesen más problémái.

Friedrich választási ellenfele január 14-én tartotta beszédét. Wekerle nem alkalmazkodott jelentősen a korszakhoz. A kiegyenlítés és a közszabadság politikáját hirdette meg. Közrendet, biztonságot, és népjóléti intézkedések ígért. Az Új Nemzedék csak úgy kommentálta, hogy Wekerle elfáradt.⁵⁹ Friedrich két nappal később támadt Wekerlére azzal, hogy nem akadályozta meg a „nemzetrontó forradalmi erők kifejlődését”.⁶⁰ A választások előtt pár nappal újabb programbeszédet tartott. Ennek a fő mondanója az volt, hogy a közelgő ideiglenes államfőválasztás előtt József főherceg jelölése mellett foglalt állást.⁶¹ Őt tartotta a legalkalmasabbnak, a magyar katonák közül a legmagasabb katonai ranggal rendelkezett, és a kommunista uralom alatt sem menekült külföldre.⁶² De nem csak kormányzóként, hanem esetlegesen királyként is el tudta volna képzelni a magyar királyi herceget. Emellett, hogyha a nemzetgyűlés József főherceget megválasztja, akkor azt az antant sem utasíthatná el.⁶³ Ezt a február 6-i minisztertanácson fejtette ki. Legitimistaként három lehetőséget tudott elképzelni, vagy IV. Károly tér vissza a trónra, vagy Ottó trónörökös lesz a király, és mellette József főherceg régensi tisztséget tölti be, vagy maga József főherceget koronázzák meg.⁶⁴

A párton belüli törésvonalak abból is látszódtak, hogy a választás napján a KENP-hez köthető Keresztény Szövetség nyílt levelet jelentetett meg, melyben Friedrichet, nem tartották méltónak a régi, keresztény szociális államférfiakhoz. Múltja nem tetszett nekik, és nem nyújtott nekik elég garanciát, mivel „Friedrich nem rég még ellensége volt az iskolai vallásoktatásnak”. Ezen felül hadügyi államtitkárként is voltak olyan intézkedései, melyek sértették a keresztény magyar társadalmat.⁶⁵ De ennek már nem volt hatása a választási eredményekre.

A szavazást Friedrich jelentős többséggel megnyerte, a párta viszont nem. A várakozásokkal ellentétben⁶⁶ a 164 képviselői helyből a KNEP csak 75 tudott megszerezni, szemben a kisgazdák 79-vel. Ezzel egyértelművé vált, hogy továbbra is koalíciós kormányzásra kényszerülnek. Bár a nyári Tiszántúli választások után a kisgazdák többséget szereztek, egyedül való kormányzáshoz a párt az akkori helyzetben nem érzett elég erőt.⁶⁷ Friedrich a főváros 6. kerületében (Belváros) Wekerle Sándorral szemben 2941 szavazattal győzött. Friedrich 7721, Wekerle 4780 szavazatot kapott.⁶⁸

3. A KNEP felbomlása

A Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártját egyre nehezebben lehetett egyben tartani, Friedrichnek és híveinek radikális kirohanásai egyre több ellenérzést szültek a párton belül is. Amikor Friedrich 1919. novemberében Huszár Károlynak átadta a miniszterelnökséget, jó kapcsolatban lehettek ehhez. Ez viszont nagyon gyorsan megváltozott. A konfliktusok forrása többek közt abból eredt, hogy Friedrich nyíltan kiállt a béketárgyalások elhalasztása mellett, abban bízva, hogy rövidesen kedvezőbb lesz a nemzetközi helyzet.⁶⁹ Később csak rosszabbodott a helyzet,

1920. január végén, a nemzetgyűlési választások megtartása után, arra is felszólította Huszár Károlyt, hogy mondjon le a javára, mert Clerkkal,⁷⁰ így egyeztek meg.⁷¹ Emellett egy olyan támadást is indítottak a KNEP intranzigensei,⁷² hogy a jelenlegi kormányból a párt nélküli minisztereknek távoznia kellene (Bárczy István igazságügyi minisztert, és Heinrich Ferenc kereskedelemügyi minisztert értették ez alatt).⁷³

Friedrichnek erre lépésére ellenfelei már számíthattak, Horthy január elején Bandholtz tábornokkal tárgyalta, melyben figyelmeztette, hogy Friedrich egy politikai kalandor, aki felbujtó beszédeivel csak hergelte a népet. Ezen felül Horthy biztosnak tartotta, hogy Friedrich megnyeri a választásokat, majd József főhercegből nádort, akit röviddel ezt követően megkoronáznának.⁷⁴ A fővezér Friedrich hatalomátvételi kísérletére gyorsan reagált, napiparancsa a következő nap minden sajtótermék első oldalán ott volt, ebben kiállt a koncentrációs kormány mellett, melynek hivatalba kell maradni a nemzetgyűlés megalakulásáig, mely megválasztja majd az új ideiglenes államfőt. „Minden, bárhol, jövő, az eredeti megállapodással [Clerk által tető alá hozott megegyezés] ellenkező törekvéssel szemben érvényt fog szerezni”.⁷⁵

A következő lépésben Ulain Ferenc két oldalas vezércikkében támadta Friedrichet, minden korábbi hibáját és bűnét felsorolva (Károlyi Mihály híve volt, lánchídi-csata), amiket követett a legsúlyosabb gróf Tisza István megölésének megszervezése.⁷⁶ Ezt követően a lap közölte gróf Almásy Denisenek, Tisza István unokahúgának beadványát, melyben Friedrichet a nyomozás akadályozásával vádolta meg. A végső konklúzió az lett, hogy Friedrichnek „félre kell állnia”, mivel túl gyanús, túl érintett az ügyben.⁷⁷

A minisztertanács következő nap tárgyalta a kérdést, és nem tartották szükségesnek, hogy a hadügyminiszter lemondjon állásáról. Bárczy szerint (aki dr. Halász Lajos főállamügyészre hivatkozott), Hüttner terhelt vallomása⁷⁸ magában álló, tárgyi adatokkal nem támogatott, ingadozó és a vallomást tevő, egyéniségénél fogva teljesen megbízhatatlan.⁷⁹ De az ügy továbbra sem oldódott meg, a február 7-ei kormányülésen arról döntöttek, hogy Friedrich ügyét, egy magasrangú katonatisztekből álló becsületebíróságnak (báró Kövess Hermann tábornagy, báró Hazai Samu vezérezredes, báró Szurmay Sándor tábornok, Kis Árpád és báró Lukachich Géza altábornagy) kell kivizsgálnia.⁸⁰ Az nyomozást továbbra is felfokozott érdeklődés kísérte, végül augusztusban került sor a hadbíróági tárgyalásra, majd 1921 folyamán a polgári bíróság is tárgyalta az ügyet (Friedrichet itt mentették fel a per befejezése előtt 3 hónappal).⁸¹

Újabb lépés volt Magyarország törvényes rendjének rekonstrukciójához, az ország berendezkedését szabályozó „új alkotmány” elfogadása, és ez alapján a kormányzó megválasztása. Erre március 1-én került sor, a leadott 141 szavazatból 131 eset Horthy Miklóstra (József főherceg nem indult a szavazáson).⁸² Ezt követően a Huszár-kormány beadta a lemondását. Majd a pártokkal és a fontosabb politikai

szereplőkkel való tárgyalás után Horthy Miklós kormányzó Simonyi-Semadam Sándort bízta meg kormányalakítással, március 15-én léptek hivatalba. Friedrich nem kapott minisztériumot az új kormányban.

Ezek az események jelentősen rontották Friedrich pozícióit, közvetlen támogatóinak köre egyre inkább szűkült.⁸³ Híveivel egyre komolyabban támadta a párt másik frakcióját (a korábbi KSZGP-t), látványos kirohanásokkal szerették volna erejüket megjelteni. Március 23-án Ereky Károly azt nyilatkozta: „Huszár Károlyt egyenesen megvádolom azzal, hogy mint a koncentrációs kormány elnöke politikai és közgazdasági tétlenségével nagy részben lejáratta a keresztény nemzeti kurzust”.⁸⁴ Emiatt egyre több hír terjedt arról, hogy a párt kettészakad. A fő erőpróbát a csoportok között két pótválasztás jelentette az egyiket Budapest 1. kerületében, a másikat Cinkotán tartották. Az előbbi helyen a párt hivatalos jelöltjével, Schlachta Margittal szemben Csilléry András fogorvost, a Fehér Ház Egyesület vezetőjét és korábbi közegészségügyi minisztert indították.⁸⁵ A másik helyen Wein Dezsőt indították.⁸⁶ Mindenki azt spekulálta másfél hónapon keresztül, hogy mekkora frakciót tud magával vinni Friedrich egy esetleges kiválás esetén, mely nagyban rontaná a KNEP helyzetét. A korábbi hadügyminiszter egy párt közgyűléssel szerette volna az erejét demonstrálni, erre április 7-én került sor, de ekkor még sem léptek ki. A kilépésre április 13-án került sor, ekkora derült ki, hogy sem Wein Dezső (KNEP pártigazgatója), sem Csilléry nem tudott nyerni. A kilépők (Friedrich István, Ereky Károly, Fangler Béla, Weisz Konrád, Mahunka Imre, Hornyánszky Zoltán és Zákány Gyula) újra alakították a Keresztény Nemzeti Pártot. Nyilatkozatuk alapján ezzel a „szecesszióval” újra lesz ellenzék, amely nélkül nincs komoly munka és a feladatuk az lesz, hogy felrázzanak mindenkit a tunyaságból.⁸⁷ A KNEP bomlásával a másik gyűjtőpárt bomlása is megindult, onnan elsőnek a Pallavicini György vezette nagybirtokos csoport lépett ki.⁸⁸

Ezzel megkezdődött a KNEP felbomlása, a Friedrich-csoport kilépést, rövidesen követte a gróf Klebelsberg Kunó és gróf Teleki Pál vezette úgynevezett disszidens csoport.. Friedrich István egészen 1939-ig a magyar parlament tagja maradt, bár változó politikai formációk részeként. Az újjáalakult KNP a nyári tiszántúli választásokon önállóan és 2 mandátumot szerzett.

JEGYZETEK

1. Gergely Jenő (1977): A Keresztényszocializmus Magyarországon 1903-1923. Akadémiai Kiadó. Budapest. 143. old.
2. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára K 27, Minisztertanácsi jegyzőkönyvek. 1919.08.16. 1-2. old. A József főherceg kormányzóságról való lemondása után alakult kormányban ezek pártok vezetői közül többen részt vettek (Lovászy, mint külügyminiszter, Nagyatádi, mint földművelésügyi miniszter). Szeptember elejére

- viszont változott a helyzet, például többen hazatértek a bécsi ellenforradalmárok közül, akik egy teljesen más rendszerben képzeltek el az ország újjáépítését, Friedrich mivel, úgy gondolhatta, hogy a hosszabb távú hatalmon maradásra, az ő támogatással több esély van, ezért augusztus végétől egyenként lecserélte a polgári és demokrata politikusokat. Rubinek Gyula földművelésügyi miniszter, gróf Somssich József külügyminiszter lett.
3. Lovászyék megpróbálták eszmei alapot adni a blokknak, szeptember 27-én határozatot fogadtak el melyben élesen Friedrich ellen foglaltak állást, ezen felül elutasították a Habsburgok visszatérését, az önbíráskodást, a fölforgatást, és társadalmi békét és egyensúlyt hirdettek. (In: Sz.n. (1919): A termelő néposztályok Friedrichék ellen. Népszava. 1919. szeptember 28. 1-2. old.)
  4. Sz.n. (1919): A liberális pártok blokkot alakítanak. Népszava. 1919. szeptember 30. 2. old
  5. Ádám Magda – Ormos Mária (2004): Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről 1919-1920. Akadémiai Kiadó. Budapest. 75-79. old. 1919. szeptember elején Heinrich Ferenc kormányalakítási kísérlete többek között azért bukott meg, mert akkor még csak a Lovászy Márton-féle polgári párt állt mögötte.
  6. Sz.n. (1919): A kaposvári kisgazdaggyűlés Friedrichék ellen. Népszava. 1919. október 14. 1. old.
  7. Sz.n. (1919): Kettészakadt a Lovászy-párt. Új Nemzedék 1919. szeptember 22. 1. old.
  8. Sz.n. (1919): Friedrichék merénylete a munkásbiztosító ellen. Népszava. 1919. október 05. 1. old. Két nappal később így írt róla a Népszava: „Az pedig mindig elhallgatja [a kormány vagy Friedrich], hogy az intézményt a munkások létesítették a saját erejükből és ugyan a mindenkori kormányok ellenére.” (In.: Sz.n. (1919): A munkásbiztosítás megnyomorítása. Népszava 1919. október 7. 1. old.)
  9. Sz.n. (1919): A politikai helyzet. Új Nemzedék 1919. szeptember 22. 2-3. old.
  10. Gergely Jenő (1984): A püspöki kar tanácskozásai. A magyar katolikus püspöki konferenciáinak jegyzőkönyveiből, 1919-1944. Gondolat. Budapest. 76. old.
  11. Gróf Károlyi Imre a Szózat című fajvédő lapban – melynek alapítást nagymértékben támogatta és a főszerkesztője Ulain Ferenc ügyvéd volt – október 3-án Friedrich István lemondását követelte, „elég volt belőle”. (In.: Sz.n. (1919): A bankgróf. Új Nemzedék 1919. október 03. 1. old.) Erről a szándékaról tudósította gróf Pallavicini György, a Dunántúl kormánybiztosa és Horthy Miklós, a Nemzeti Hadsereg fővezére Lehár Antalt, amikor Siófokon tárgyaltak. (In.: Lehár Antal (1993): Egy katonatiszt naplója, 1919-1921. História. 1993/11. szám. 8. old.)
  12. Milóty István (1919): A magyarsághoz. Új Nemzedék. 1919. szeptember 30. 1. old,
  13. Ránki György (1967): A Clerk-misszió történetéhez. Történelmi Szemle 1967/2. szám. 174-175. old.
  14. Túri Béla (1919): Az egységes Front. Nemzeti Újság 1919. október 23. 1. old.
  15. Sz.n. (1919): Keresik a kibontakozást. Új Nemzedék 1919. október 25. 3. old.

16. 'Egyesült Kisgazda- és Földműves Párt' szócikk. In: Magyarországi Politikai Pártok (1846-2010). I. kötet. Parlamenti választásokon jelöltet állító pártok. Gondolat Kiadó – MTA – ELTE Pártok, Pártrendszerek, Parlamentarizmus Kutatócsoport. Budapest. 2011. 157-158. old.
17. Sz.n. (1919): Egy táborban. Nemzeti Újság 1919. október 26. 1-3. old.
18. Prónay Pál (1963): A határban a halál kaszál... Szabó Ágnes és Pamlényi Ervin (Szerk.). Magyar Történelmi Társulat, Kossuth Könyvkiadó. h.n. [Budapest]. 122-123. old.
19. Szinai Miklós (1988): Ki lesz a kormányzó? A Somogyi-Bacsó-gyilkosság háttere. Népszerű Történelem. Kossuth Könyvkiadó. Budapest. 59-61. old.
20. Lehár Antal (1993): 10. old.
21. MNL OL K27, Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1919.08.12. 2. old.
22. Lehár Antal (1993): 10. old. Ez a törés majd csak 1921-ben következett be IV. Károly második trónvisszaszerzési kísérlete idején.
23. Gulyás László (2012): A Horthy-korszak külpolitikája 1. Az első évek 1919-1924. Attraktor Kiadó. Máriabesnyő. 12-15. old.
24. Sz.n. (1919): Clerk folytatja a tárgyalásait. A keresztény irányzat szilárd. Új Nemzedék 1919. november 2. 1. old.
25. Salamon Konrád (2001): Nemzeti Önpusztítás 1918-1920. Forradalom-Proletárdiktatúra-Ellenforradalom. Korona Kiadó. Budapest. 199. old.
26. Nemes Dezső (Szerk.) (1953): Az ellenforradalom hatalomrajutása és rémuralma Magyarországon 1919-1921. Iratok az ellenforradalom történetéhez. Szikra. Budapest. 250-252. old.
27. Sz.n. (1919): Friedrichéknek mennie kell. Népszava 1919. november 8. 1. old.
28. Sz.n. (1919): Friedrich bukása. Népszava 1919. november 12. old. Ebben az időszakban a Népszava egymást követően olyan címekkel jelent meg, melyek Friedrich bukását jelentik be.
29. Sz.n. (1919): Hogyan keletkeztek a válsághírek? Új Nemzedék 1919. november 8. 2. old.
30. Sz.n. (1919): Horthy megállapodott az ellenzéki pártokkal. Népszava 1919. november 6. 3. old.
31. MNL OL K27, Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1919.11.18. 33-34. old.
32. L. Nagy Zsuzsa (2006): Egy politikus polgár portréja. Rassay Károly (1886-1958). Napvilág Kiadó. Budapest. 13. old. A KNEP erejét vagy makacsságát jellemezte az is, hogy például Bárczy István lett az igazságügyi miniszter a Clerk által támogatott Vázsonyi Vilmosmal szemben.
33. Bandholtz, Harry Hill (1993): Napló nem diplomata módra. Román megszállás Magyarországon. Magyar Világ Kiadó. h.n. 162. old. December 3-ára már az antant által küldött Szövetségekőzi Katonai Bizottság tagjának egyértelművé vált, hogy Friedrich belekeveredett a Tisza-ügybe.

34. Sz.n. (1919): József főherceg a nádor? Új Nemzedék 1919. november 29. 3. old. Friedrich ezzel a lépésével a legitimista csoporton belül okozott törést.
35. Sz.n. (1919): Friedrich István az ellenállás politikájáról. Új Nemzedék 1919. november 28. 4. old.
36. Budapest Fővárosi Levéltára VII. 5.c. 7083-1919. Tisza-ügy iratai. 14. fol. Sztanykovszky Ferencet augusztus 22-én őrizetbe vették.
37. Sz.n. (1919): Rövid hírek. Szózat 1919. november 4. old.
38. BFL VII. 5.c. 7083-1919. Tisza-ügy iratai. 318-324. fol., 326-332. fol., 444. fol.
39. Sz.n. (1919): Hüttner és Friedrich szembesítése. Az Est 1919. december 4. 3. old.
40. MNL OL K27, Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1919.12.02. 2-13. old.
41. Sz.n. 1919: Hajsza Friedrich István ellen. Új Nemzedék 1919. december 4. 3. old.
42. Ulain Ferenc (1919): A keresztény kurzus. Szózat 1919. december 18. 1. old.
43. Sz.n. (1919): Mi történt az éjjeli minisztertanácson? Az Est 1919. december 6. 2. old.
44. Sz.n. (1919): A politikai helyzetről. Huszár Károly a pártbontók ellen. Új Nemzedék 1919. december 8. 5. old.
45. Püski Levente (2006): A Horthy-rendszer (1919-1945). Pannonica Kiadó. h.n. 98. old.
46. Sz.n. (1919): Friedrich István jelölése. Új Nemzedék 1919. december 16. 6. old.
47. Sz.n. (1919): Igazság és demagógia. Pesti Napló 1919. december 27. 1-2. old.
48. Lehár Antal (1993): 11. old. November 30-án odáig fokozódott a helyzet, hogy „a hadügyminisztérium nem küld többé szolgálati jegyet a fővezérségnek, mert hosszú idő óta nem küldi vissza a szolgálati jegyeket a minisztériumba, hanem minden olyan ügyet is maga intéz, ami a hadügyminisztérium hatáskörébe tartozik.”
49. MNL OL K27, Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1920.02.07. 3. old.
50. MNL OL K27, Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1919.11. 28. 35. old.
51. Sz.n. (1919): A hadsereg és a széntermelés. Új Nemzedék 1919. november 29. 1. old. A széntermelés fokozása érdekében többen nem láttak más megoldást, mint katonai széndiktátor kinevezését.
52. Sz.n. (1920): Friedrich István programbeszéde. Pesti Napló 1920. január 3. 1-2. old. A Pesti Napló Friedrich több megszólalását gúnyosan kommentálta, például az új honalapítás szükségességét.
53. Sz.n. (1919): Politikai helyzet. Új Nemzedék 1919. december 20. 4. old.
54. És ekkor még több hét volt vissza Somogyi-Bacsó-gyilkosságig.
55. MNL OL K27, Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1920.01.07. 18-20. old.
56. MNL OL K27, Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1920.01.13. 28-32. old.
57. MNL OL K27, Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1920.01.18. 2-4. old.
58. MNL OL K27, Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1920.01.21. 6-10. old.
59. Sz.n. (1920): Politikusok a választások előtt. Wekerle programbeszéde. Új Nemzedék 1920. január 13. 5. old. Nagy valószínűséggel arra szerettek volna utalni, hogy Wekerle, mint öregember már nem rendelkezik azzal a vitalitással, mint a jóval fiatalabb (35 évvel) Friedrich. Wekerle 1921. augusztusában el is hunyt.

60. Sz.n. (1920): Választási harc a fővárosban. Új Nemzedék 1920. január 15. 2. old.
61. Sz.n. (1920): Friedrich programbeszéde. Új Nemzedék 1920. január 24. 2. old.
62. Sz.n. (1920): Friedrich ismét beszélt. Népszava 1920. január 23. 5. old.
63. Tokody Gyula (Szerk.) (1989): A budapesti német főkonzulátus jelenti... Az 1918-1919-es forradalmak és az ellenforradalom német diplomáciai iratok tükrében. Kosuth Könyvkiadó. h.n. 215. old.
64. MNL OL K27, Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1920.02.06. 5. old.
65. Sz.n. (1920): A Keresztény Szövetség nem támogatja Friedrichet. Új Nemzedék 1920. január 25. 2. old.
66. Szinte az utolsó pillanatig voltak olyan várakozások (az összes eredmény ismerete előtt), hogy a választást Friedrichék irányzata győzött, nekik kell átvenni a kormányhatalmat. „A hatalom átvételétől nem is irtózik, Friedrich István és nyíltan hirdeti, hogy miután az ország igazolta politikáját, most ismét öneki kell jönnie” (Sz.n. (1920): A választások mérlege. Abszolút többséget kapott a keresztény egyesülés pártja. 1920. január 28. 1. old.) Amint ismerté lett, hogy a KNEP nem nyert, változott a helyzet.
67. Püski Levente: (2006). 50-51. old.
68. Sz.n. (1920): A választások mérlege. Abszolút többséget kapott a keresztény egyesülés pártja. Pesti Napló 1920. január 28. 1-2. old. De Cinkotán is megválasztották, erről a mandátumáról lemondott, ezért itt pótválasztást kellett kiírni.
69. Bandholtz, Harry Hill (1993): 168. old.
70. Sz.n. (1920): Harc a miniszterelnökségért. Pesti Napló 1920. január 30. 1. old.
71. Friedrich arra hivatkozott, hogy még 1919. augusztusában József főherceg neki adta át a hatalmat, ezzel jogforrássá vált, így most neki joga van visszavennie a miniszterelnöki designálást. (Sz.n. (1920): Lasalle tétel. Népszava 1920. január 31. 1. old.)
72. Ez a csoport azonos lehetett azzal, amelyik a KNEP-en belül a mellett volt, hogy még a kormányválság súlyosbodása előtt át kell Friedrichnek vennie a vezetést. (Sz.n. (1920): Nincs kormányválság. Pesti Napló 1920. január 29. 2. old.)
73. Sz.n. (1920): Mozgalom a párt nélküli miniszterek ellen. A koncentráció megszüntetését sürgetik. Új Nemzedék 1920. január 31. 2. old. Ez még jobban átrendezte volna a kormányon belüli erőviszonyokat. Miután január 16-án Peyer Károly munkaügyi és népjóléti miniszter megvált a tárcájától, a szociáldemokraták kiválása miatt.
74. Bandholtz, Harry Hill (1993): 202. old.
75. Horthy Miklós (1920): Horthy fővezér nyilatkozata. Új Somogy 1920. február 1. 1-2. old. A Népszava úgy kommentálta, hogy Horthy fővezér nem tűri a puccsot, a kormány csak a megválasztott ideiglenes államfőnek adhatja át a hatalmat. (Sz.n. (1920): Horthy fővezér nem tűri a puccsot. Népszava 1920. január 31. 2. old.)
76. Ulain Ferenc: Friedrich István. Szózat 1920. február 4. 1—2.
77. Sz.n. 1920: Friedrich István és a Tisza-ügy. Almássy Denise beadványa. Szózat 1920. február 4. 3. old.

78. Hüttner Sándorral szemben ezen felül egy olyan probléma is felmerülhet, hogy amikor édesapja, Hüttner József alezredes rangemelésért, és ebből kifolyólag nyugdíjemelésért folyamodott 1918 novemberében, azt többek közt Friedrich István utasította el, mint hadügyi államtitkár. (In: Hadtörténeti Levéltár I.75 Honvéd főparancsnokság 630. doboz, 4133. fol.)
79. MNL OL K27, Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1920.02.05. 16-17. old.
80. MNL OL K27, Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, 1920.02.07. 5-6. old.
81. A gyilkosság és a perek történetét bővebben tárgyalják: Stettner Tamás (1919): Kék Könyv. Tisza István gróf meggyilkolásáról és a rendőri nyomozásról. Egyesült Könyvnyomda. Budapest. Hegedűs Sándor (1976): Egy politikai per kulisszatitkai. Népszerű történelem. Kossuth Könyvkiadó. Budapest. Pölöskei Ferenc (1988): A rejtélyes Tisza-gyilkosság. Labirintus. Helikon Kiadó. h.n. Bencsi Gábor (Szerk.) [2002]: Gróf Tisza István gyilkosai a hadbíróság előtt. A Magyar Távirati Iroda és a Magyar Kurír hivatalos gyorsírói főljegyzései alapján. Magyar Ház. Budapest. Csere Péter 2013: Gróf Tisza István meggyilkolása. Unicus Műhely. Budapest. Köpfler Balázs (2014): Egy miniszterelnök a vádlottak padján. Friedrich István és a Tisza-perek kapcsolata. Studia Vincentiana 2014/2. szám. 89-102.
82. Gratz Gusztáv (1992) [1935]: A forradalmak kora. Magyarország története 1918-1920. Akadémiai Kiadó Reprint Sorozata. Magyar Szemel Társaság. Budapest. 280-282. old. Visszalépését már február 4-én örömmel fogadták az antant képviselői. (Bandholtz, Harry Hill (1993): 219. old.)
83. Berzeviczy Albert (2015): Búcsú a Monarchiától. Berzeviczy Albert naplója (1914-1920). Gali Maté (Szerk.). Helikon Kiadó. h.n. 255-256. old.
84. Sz.n. (1920): Kettészakadt a keresztény-párt. Pesti Napló 1920. március 23. 2-3. old.
85. Sz.n. (1920): Politikai zsűrik. Pesti Napló 1920. március 25. 1. old.
86. Sz.n. (1920): Három pótválasztás. Pesti Napló 1920. március 26. 2. old.
87. Sz.n. (1920): Ellenzék lesz! Pesti Napló 1920. április 13. 1-2. old. A Pesti Napló így értékelte a kiválást: „Attól kezdve, hogy Friedrich István kijelentette egy szócsatában, amelyet Huszár Károllyal folytatott, hogy ha kell ő elmegy a pofonokig is, nem lehetet kétséges a keresztény párt kettészakadása.”
88. Pölöskei Ferenc (1977): Horthy és hatalmi rendszere 1919-1922. Kossuth Könyvkiadó. h.n. 132-133. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Levéltári források

Budapest Fővárosi Levéltára VII. 5.c. 7083-1919. Tisza-ügy iratai

Hadtörténeti Levéltár I.75 Honvéd főparancsnokság, 630. doboz

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár K27, Minisztertanácsi jegyzőkönyvek,

Dokumentumgyűjtemények

Ádám Magda – Ormos Mária (2004): Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről 1919-1920. Akadémiai Kiadó. Budapest.

Bencsi Gábor (Szerk.) [2002]: Gróf Tisza István gyilkosai a hadbíróság előtt. A Magyar Távirati Iroda és a Magyar Kurír hivatalos gyorsírói följegyzései alapján. Magyar Ház. Budapest.

Gergely Jenő (1984): A püspöki kar tanácskozásai. A magyar katolikus püspöki konferenciáinak jegyzőkönyveiből, 1919-1944. Gondolat. Budapest.

Nemes Dezső (Szerk.) (1953): Az ellenforradalom hatalomrajutása és rémuralma Magyarországon 1919-1921. Iratok az ellenforradalom történetéhez. Szikra. Budapest.

Tokody Gyula (Szerk.) (1989): A budapesti német főkonzulátus jelenti... Az 1918-1919-es forradalmak és az ellenforradalom német diplomáciai iratok tükrében. Kossuth Könyvkiadó. h.n.

Sajtó

Az Est

Nemzeti Újság

Népszava

Pesti Napló

Szózat

Új Nemzedék

Új Somogy

Memoárirodalom

Bandholtz, Harry Hill (1993): Napló nem diplomata módra. Román megszállás Magyarországon. Magyar Világ Kiadó. h.n.

Berzeviczy Albert (2015): Búcsú a Monarchiától. Berzeviczy Albert naplója (1914-1920). Gali Maté (Szerk.). Helikon Kiadó. h.n.

Gratz Gusztáv (1992) [1935]: A forradalmak kora. Magyarország története 1918-1920. Akadémiai Kiadó Reprint Sorozata. Magyar Szemel Társaság. Budapest.

Lehár Antal (1993): Egy katonatiszt naplója, 1919-1921. História. 1993/11. szám. 3-50. old.

Prónay Pál (1963): A határban a halál kaszál... Szabó Ágnes és Pamlényi Ervin (Szerk.). Magyar Történelmi Társulat, Kossuth Könyvkiadó. h.n. [Budapest].

Szakirodalom

- Csere Péter (2013): Gróf Tisza István meggyilkolása. Unicus Műhely. Budapest.
- Gergely Jenő (1977): A Keresztényszocializmus Magyarországon 1903-1923. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Gulyás László (2012): A Horthy-korszak külpolitikája 1. Az első évek 1919-1924. Attraktor Kiadó. Máriabesnyő.
- Hegedűs Sándor (1976): Egy politikai per kulisszatitkai. Népszerű történelem. Kossuth Könyvkiadó. Budapest.
- Köpfler Balázs (2014): Egy miniszterelnök a vádlottak padján. Friedrich István és a Tisza-perек kapcsolata. Studia Vincentiana 2014/2. szám. 89-102.
- L. Nagy Zsuzsa (2006): Egy politikus polgár portréja. Rassay Károly (1886-1958). Napvilág Kiadó. Budapest.
- Magyarországi Politikai Pártok (1846-2010). I. kötet. Parlamenti választásokon jelöltet állító pártok. Gondolat Kiadó – MTA – ELTE Pártok, Pártrendszerek, Parlamentarizmus Kutatócsoport, Budapest, 2011.
- Pölöskei Ferenc (1977): Horthy és hatalmi rendszere 1919-1922. Kossuth Könyvkiadó. h.n.
- Pölöskei Ferenc (1988): A rejtélyes Tisza-gyilkosság. Labirintus, Helikon Kiadó, h.n.
- Püski Levente (2006): A Horthy-rendszer (1919-1945). Pannonica Kiadó. h.n.
- Ránki György (1967): A Clerk-misszió történetéhez. Történelmi Szemle 1967/2. szám. 156-187.
- Salamon Konrád (2001): Nemzeti Önpusztítás 1918-1920. Forradalom-Proletárdiktátúra-Ellenforradalom. Korona Kiadó. Budapest.
- Stettner Tamás (1919): Kék Könyv. Tisza István gróf meggyilkolásáról és a rendőri nyomozásról. Egyesült Könyvnyomda. Budapest.
- Szinai Miklós (1988): Ki lesz a kormányzó? A Somogyi-Bacsó-gyilkosság háttere. Népszerű Történelem. Kossuth Könyvkiadó. Budapest.